

Ковтун Н. М. Гілокінетичні, динамістичні, енергетичні підходи до розуміння матерії у філософії М. Лоського // Дні науки філософського факультету – 2010: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2010 року) : Матеріали доповідей та виступів. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2010. – Ч. I. – С. 144-146.

СЕКЦІЯ I. ІСТОРІЯ СВІТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ. ПІДСЕКЦІЯ 1.3. ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ

Н.М. Ковтун, кандидат філософських наук, старший викладач, ЖДУ, м. Житомир

ГІЛОКІНЕТИЧНІ, ДИНАМІСТИЧНІ, ЕНЕРГЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ МАТЕРІЇ У ФІЛОСОФІЇ М. ЛОСЬКОГО

В об'єктивній дійсності матерія і матеріальний процес мають настільки важливе значення, що можна з повним правом говорити про існування "царства" матеріального буття. У філософській традиції існує значна кількість підходів до розуміння матерії. Відійшовши від питання про співвідношення матерії, життя і духовного процесу, М. Лоський, використовуючи класифікацію підходів до осмислення феномену матерії Е. Гартмана, виділяє три групи теорій щодо розуміння матерії : 1) в першій групі теорій (гілокінетичних) в основу розуміння матерії покладаються поняття "простору", "часу" і "маси", а матерія, загалом, розглядається як рухома маса; 2) друга група вчень про матерію (динамістичних) виходить з понять "простору", "часу" і "сили", за цими теоріями матерія є виявом взаємодії відштовхування і притягування у просторі; 3) третю групу складають теорії (енергетичні), котрі виходять з понять "простору", "часу" й "енергії", в межах яких матерія розглядається як комплекс енергії.

Гілокінетичні вчення, за М. Лоським, є найбільш типовими. Серед них можна знайти найяскравіші зразки неорганічного вчення про матерію, котрі розвиваються, зазвичай, в руслі субстанціоналізму. А відтак, саме з цього напрямку М. Лоський розпочинає аналіз вчень про матерію. У Давній Греції представниками гілокінетичного вчення про матерію були Левкіп і Демокрит. Особливого поширення гілокінетичні вчення набули у XVII ст. у філософії Т. Гоббса, Р. Декарта. Більшість представників гілокінетичного вчення стверджують, що матерія складається з атомів, тобто з найдрібніших неподільних (принаймні, фізичним шляхом) часток. Уявлення про атом в межах гілокінетизму дається досить просто: кожен атом є маленьким тілом, яке є протяжним, абсолютно непроникним і має незмінну масу. Деякі з прихильників гілокінетизму (Р. Декарт, Т. Гоббс) вважають, що матерія, маючи протяжність, ділиться до безкінечності, об'грунтовуючи це нескінченністю простору. Все протяжне, що має об'єм, за такого підходу мислиться як складене з багатьох частин. Ці частини мають менший об'єм і перебувають всередині одна одної, хоча й злиті в єдине ціле. За твердженням М. Лоського, гілокінетична теорія матерії є яскравим прикладом неорганічного вчення, адже природа за цією теорією складається з цілком самостійних елементів, незалежних за своїм буттям один від одного. Згідно з гілокінетичною теорією, навіть, якби внаслідок знищення зникли б усі атоми, окрім одного, то цей атом зберіг би той самий об'єм, що й раніше і продовжував би вічно свій рух з тією ж швидкістю і в тому ж напрямку. Таке вчення цілком можна розглядати як механістичне. Однак, поділяючи ціле на самостійні елементи і розглядаючи властивості елементів як незалежні один від одного, прихильники гілокінетичної теорії матерії абсолютизують і елементи, і їх властивості. Насправді, на думку М. Лоського, всі властивості матерії мають відносний характер, існують лише у системі цілого. Їх абсолютизація в межах гілокінетичної теорії не знаходить підтвердження. Так непроникний об'єм тіла завжди мінливий, співвідноситься із зростанням чи зменшенням тиску навколишнього середовища, а відтак, існує не абсолютно, а відносно до системи цілого.

Динамістичне вчення про матерію виходить з понять "простору", "часу" і "сили". У різних формах воно було розвинуто такими філософами, як Г. Лейбніц, І. Кант, Ф. Шеллінг, Г. Гегель, Е. Гартман, В. Соловійов та ін. Власне саме до динамістичного вчення у розумінні матерії схиляється і сам М. Лоський. Наповнення простору як непроникної об'ємності розглядається у цьому вченні як прояв сил відштовхування і притягування. Насправді непроникність матеріальної частки, заповнення нею певного об'єму є відштовхуванням всього того, що прагне проникнути в цей об'єм. Згідно з гілокінетизмом непроникність є станом матерії, завдяки якому вона здатна здійснювати відштовхування. Натомість за словами М. Лоського, в межах динамістичної теорії відштовхування є чимось висхідним, що створює непроникну об'ємність матерії. З огляду на це, матерія не може розглядатися як вічний стан або незмінна присутність. Вона є процесом, дією, котра розвивається у часі. За висловом М. Лоського природознавці люблять наголошувати, що матерія ніколи не перебуває у спокої. Однак, під цими словами, зазвичай, розуміється лише те, що непроникні незмінні частки речовини постійно перебувають у русі. Прихильники динамістичної теорії йдуть набагато далі, оскільки виходять не лише з руху часток матерії, а й визнають, що частки та їх об'ємність є процесом, тривалим зусиллям посідання певного місця у просторі.

За твердженням М. Лоського об'єм не може з'явитись лише через дію сили відштовхування, котра діє прямолінійно. У процесі створення об'єму вся множинність сил повинна мати нерозривну єдність, а відтак, в основі цієї множинності має лежати єдине начало, діяч, і субстанція як носій сили. Таким чином, сила розглядається як відсторонене начало. А відтак, мислячи силу, необхідно мислити конкретну істоту, яка є володарем і носієм сили. Щоб підкреслити конкретний і діяльнісний характер цього начала М. Лоський пропонує називати це начало не субстанцією, а субстанційним діячем. Субстанційні діячі і сили, якими вони володіють, не мають просторових характеристик, вони можуть виявляти свою діяльність у будь-яких місцях простору у відповідності з безпосередніми відносинами між собою. Субстанційні діячі, з одного боку, є роздільним, а з іншого боку – тотожними, єдиносутнісними один одному. Завдяки єдиносутності субстанційні діячі створюють і підтримують матеріальну природу одночасно і з її просторовою формою, і з її змістом. Саме з цієї причини простір не передує процесам відштовхування і притягування і, навпаки, ці процеси не передують простору.

У фізиці сер. XX ст. домінували підходи, за якими всі зміни у матеріальному середовищі є перетворенням енергії або перерозподілом її у просторі. Саме на підставі цього формуються енергетичні підходи щодо розуміння матерії. Своєрідне місце серед них посідає "якісний енергетизм", згідно з яким матерія не має енергії, а є комплексом енергії у просторі. Прихильники цього напрямку (Е. Мах) зробили спробу побудувати вчення природу матерії у формі опису матеріального процесу. Визнавши на основі досвіду наявність декількох якісно відмінних видів енергії (механічної, теплової, електромагнітної) і встановивши математичні формули їх еквівалентності під час перетворень,

прихильники "якісного енергетизму" не вважають за потрібне досліджувати глибші проблеми, зокрема пояснити, яким чином один вид енергії замінюється іншим, (наприклад, механічна енергія перетворюється на теплову). Таким чином Е. Мах зовсім знецінює ідею зрозумілості, зводячи її до звичної для нас діяльності. У світі він вбачає лише зміну подій, без будь-яких ідеальних основ, і навіть закони матеріальних процесів, згідно з його теорією пізнання, є створеними розумом дослідника формулами з метою економії мислення. На підставі цього М. Лоський пропонує енергетизм Е. Маха відносити до одного з видів актуалізму. Загалом, висуваючи поняття "енергії" як основне, прихильники енергетизму схиляються або до актуалізму, або до відстороненого ідеал-реалізму, зводячи оформлення матерії до процесів опосередкованої діяльності.